

מקדש - ראשית ותכלית

פרשת משפטים סיימה בעלייתו של משה אל ההר, ושהייתו בו ארבעים יום וארבעים לילה. שם אמור היה לקבל תורה ומצוות, ולהורידם ארצה. והנה, המצווה הראשונה שנמסרת לנו לאחר עלייה זו, היא מצוות עשיית המקדש - "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות כ"ה, ח).

ואף כי נחלקו חכמים אם סדורה פרשה זו על הסדר, או שמא מאוחרת היא מבחינה כרונולוגית, בין כך ובין כך נשמע לנו מתוך סדר הכתובים על ראשוניותה של מצוות המקדש.

א. עלה אלי או ושכנתי בתוכם

סמיכותם של סוף פרשת משפטים ותחילת פרשת תרומה, מעמידה שתי אפשרויות זו בצד זו - עלייתו של משה אל ה' ההרה בפרשת משפטים; ו'ירידתו' של ה' מטה אל בני ישראל בפרשת תרומה. צד שווה לשתיהן - קשר בין הבורא לבין נבראיו, בין ה' לעמו.

קשר זה, אפשר לו להתרקם באמצעות שליח אנושי נבחר שיעלה במעלות עליונות וישב בסתר עליון. אולם זו אפשרות זמנית מאוד, היכולה להימשך לכל היותר ארבעים יום, והיא הרת סכנות, כפי שיתברר בפרשת כי-תשא.

אבל ישנה דרך אחרת - קשר שייווצר על-ידי מקום שאליו יפנו בני אדם בארצם ובליבם, לשם השראת השכינה. זו דרך שאפשר לה להיות מתמדת, בלא מעקשים ומהמורות.

באמת, כל עצמה של האפשרות הראשונה לא באה אלא כדי להכשיר את הדרך לשנייה הראויה יותר, דרך של 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם'.

* מתוך ספר שעומד להתפרסם, בעזר ה', בקרוב בידי המחבר.

מעלין בקודש ז - אב תשס"ג

ב. מצווה הבאה בנדבה

פסק הרמב"ם בהלכות בית הבחירה:

מצות עשה לעשות בית מקדש לה¹, מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות וחוגגים אליו שלש פעמים בשנה, שנאמר - 'ועשו לי מקדש'. וכבר נתפרש בתורה משכן שעשה משה רבינו, והיה לפי שעה (פ"א ה"א).

כאשר מדברים על מצווה, מניחים שיש סמכות המצוה ופוקדת על הנשמע לה לבצע, בין אם הוא חפץ בכך בין אם לאו. אולם מניסוח הדברים בתורה, עולה תמונה שונה, ולפיה - כל יסודה של מצוות המשכן-מקדש איננה צו כופה חיצוני אלא נדבת לב פנימית. שהרי כך נאמר:

וידבר ה' אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי (שמות כ"ה, א-ב).

התרגום הירושלמי מוסיף – "מן דיתרעי לביה, ולא באלמותא, תסבון ית אפרשותי" (=מכל שיתרצה לבו, ולא בחוזקה, תקחו את תרומתי). מסתבר, שבא התרגום להדגיש שמדובר כאן בנדבה אמיתית, ואין 'לנדב' ו'להתרים' באמצעות לחץ חברתי או אחר. הנדבה צריכה לבוא מתוך רצון פנימי וכן של הנותן. הדגשות מעין אלו מצינו גם בדברי הפרשנים².

נמצאת מצוות מקדש מצווה הבאה כל כולה בנדבה. אם יעשו - למצווה רבה ייחשב להם הדבר; ואם יימנעו - יימנעו. אבל שום יסוד של כפייה לא יתלווה למצווה זו.

ג. אי אפשר לכפות על הציבור

נראה, שעניין זה אמור לאפיין את המצוות שאינן חיוב על היחידים כיחידים, אלא על הציבור כולו. וסברה גדולה יש בדבר - במצוות המוטלות על יחידים ניתן לדבר על

1 היינו - לשם ה', וכך ניסח ספר החינוך - "לבנות בית לשם ה'" (מצווה צ"ה).

2 "שלא יכריחו שום אדם בנדבה הזאת, אלא מאת כל איש אשר ידבנו לבו יקחו מה שייתן ברצון נפשו" (אברבנאל); "לא יכפו אפילו בדברים לשום אדם יותר ממה שלבו נדבו" (מגיד מישרים לר' יוסף קארו); וראה בספורנו. אכן, הנצי"ב ב'העמק דבר' סבור היה שאילו לא התנדבו - היה המשכן נבנה בכפייה.

כפייה. החברה על ממסדיה - שופטים ושוטרים - יכולה לכפות, ויש שהיא גם מצווה לכפות על יחידים וקבוצות שאינם נשמעים ולא מקיימים. לעומת זאת, מי הוא היכול לכפות על הציבור כולו? שמא תאמר יכפו חלקם את חלקם - הרי זה מבוא למלחמת אחים חלילה.

מצוות בניין המקדש אינה מצווה ליחידים, אלא מצווה לכלל - "מהם מצוות שהם חובה על הציבור, לא לכל איש ואיש, כגון בנין בית הבחירה" (רמב"ם, ספר המצוות, בסוף דבריו על מצוות עשה); "וזה [=מצוות בניין בית המקדש] מן המצוות שאינן מוטלות על היחידים, כי אם על הציבור" (ספר החינוך, מצווה צ"ה). כיוון שכך, צריכה מצווה זו להיעשות בנדבת הציבור.

באמת, אף מצווה ציבורית יש מי שיכול לכפות עליה - הקב"ה. אלא שהוא כביכול מונע עצמו מלכפות על מצווה שאינה יכולה להיכפות מלמטה.

כיוצא בזה מצינו בראשית קבלת עול תורה ומצוות על-ידי העם. קבלה זו בתחילתה לא נכפתה עליהם בידי ה'. ואף שהייתה להם מחויבות משכבר, מעת שהוציאם ממצרים - שהרי על דעת כן הוציאם, על מנת שיקבלו עליהם את התורה - בכל זאת בא הקב"ה והציע לפניהם את הדבר (כדרך שהציע - לפי מסורת האגדה - גם לשאר האומות לקבל את התורה).³

אמנם, לאחר שקיבלו ברצון נתלוותה נימה של כפייה במעמד הר סיני, ואף נימה זו נתבטלה לבסוף כשקיבלו עליהם ברצון גמור בימי אחשוורוש.⁴

ד. ראשיתו ברצון

מסתבר, שהראשית צריכה לנבוע מתוך דחף פנימי, ולא מכורח חיצוני. כך עצם קבלת תורה ומצוות, וכך גם המצווה הראשונה הנקראת לנו לאחר עליית משה ההרה. באמת, הדחף הראשוני לבניית מקדש לא בא מלמעלה, אלא נתעורר בליבותיהם של בני ישראל. הלוא כך הבטיחו בשירתם על הים - "זה א-לי ואנוהו" (שמות ט"ו, ב). ואנוהו, תרגם-פירש אונקלוס - "אבני לה מקדשא".

3 ראה ספרי דברים, פסקה שמ"ג.

4 ראה שבת פח. .

יסוד זה של נדבה במשכן, מקרין גם על העבודה שבו. צא ולמד - שהיחידים אינם מצווים להקריב שום קרבן, מלבד קרבן הפסח. שאם לא יחטא האדם, ונס של הצלה לא יארע לו - לא יזדקק לא לחטאת ולא לאשם ולא לתודה. אכן, אם ירצה להקריב, אפשר לו להקריב **קרבן נדבה**.

עניין זה הוטבע במקום המקודש לעבודת ה', כבר בראשיתו. אימתי נקבע המקום כמקום עבודה? מסתבר, עם ולאחר מעשה העקידה. עקידה - ראשיתה בהליכתו של אברהם אחר **הצו** האלוקי. אולם באמת, כל עצמו של הצו לא היה אלא ניסיון, ובפועל לא נתבע אברהם **לעשות** מאומה. ואז, כשנתברר לאברהם שבאמת לא ציווהו ה' להקריב, נטל הוא את האיל שנאחז בקרניו והעלה אותו כעולה, וזו הייתה עולה שכל כולה נדבה.

ה. ראשית ואחרית

אף כי בניית המקדש היא הראשונה המופיעה לאחר עליית משה אל ההר, הרי מבחינת קיום המצווה במשמע היותר מרומם שלה - דומה שהיא האחרונה במצוות. צא ולמד - רק כעבור ארבע מאות ושמונים שנה מאז שיצאו ממצרים, זכו בני ישראל לבנות את בית ה' בהר מרום הרים שבירושלים.